

İBN SİNA'NIN KANÛN-U SAGÎR KİTABI

The Book Kanûn-u Sagîr of Ibn Sina

Kadircan Keskinbora¹

¹Prof. Dr., Ph.D., Bahçeşehir University Medical Faculty, Department of Medical History and Medical Ethics

ÖZET

İbn Sina; çoğu felsefe, din, tıp, fizik, astronomi ve doğa bilimleriyle ilgili olmak üzere birçok bilim dalında kimisi birkaç sayfa, diğer bazıları birkaç ciltten oluşan 270'yi aşkın eser yazmıştır.

İbn Sina, yüzyıllar boyunca, hem Avrupa, hem Anadolu ve hem de İslam Coğrafyasındaki Tıp Okullarında temel kitap olarak okutulan el-Kânûn fi't-Tıbb (Canon of Medicine) adlı büyük tıp kitabının kısa bir özeti mahiyetinde, Kanûn-u Sagîr (Küçük Kanun) adıyla bir başka küçük eserini de ayrıca kaleme almıştır.

Eserin istinsah edilmiş bir kopyası; İstanbul, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Yazma Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi Kataloğu 2529 numarada kayıtlıdır. Bu eser, başkanlığında oluşturulan ekip tarafından 2013 yılında Türkçeye tercüme edilmiş ve kitap olarak yayınlanmıştır.

Esas alınan el-Kânûn fi't Tıbb kitabında olduğu gibi, bu küçük eserde de İbn Sina, konuları gayet iyi sistematize etmiştir. Her bir makale için kısa, tanıttıcı birkaç cümlelik açıklamadan sonra alt başlıklar (bölüm-bâb) anlatmıştır.

Kanûn-u Sagîr (Küçük Kanun), on makeden oluşan bir kitaptır. Alt bölümlere (bâb) ayırarak, ayrı ayrı makaleler halinde, önce insanın yaratılışı, bedeninin oluşması, tıp biliminin kısımları özetle anlatılmıştır. Nabız detaylı olarak sınıflandırılmış, idrar, bedenin diğer organlarıyla ilgili temel bilgiler, yiyecek ve içeceklerin güçleri, sağlığı koruma, çocukların eğitimi, hamile ve emzikli kadınların yönlendirilmesi, baş ve baştan başlayıp göğüs sınırına kadar olan bölgenin hastalıkları, göğüs ve göğüsten karına kadar olan bölümün hastalıkları, mide ve sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları hastalıkları, nefes, eklem ağrıları, sıtmalar, bedenin dışındaki arızı hastalıklar, kan verme, zehirli haşeratın sokması konuları özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Sina; Kanun fit-Tıbb; Tıp Tarihi.

ABSTRACT

Ibn Sina wrote more than 270 books, some of a few pages, others extending through several volumes which are concerning philosophy, religion, medicine, natural sciences, and other scientific areas. All books that written by Ibn Sina are in Arabic but one which in Persian language. Arabic was accepted as the scientific language at that age and writing in Arabic was a scientific tradition.

Ibn Sina composed his major philosophical treatise, Kitab al-shifa (Book of Healing), a comprehensive account of learning that ranges from logic and mathematics to metaphysics, and the best known major medical book, Canon of Medicine, el-Kânûn fit-Tıbb in 5 volumes. He wrote another short book about medicine and diseases as if a summary of his Great Canon, Kânûn-u Sagîr (Small Canon). One copy of this book is at Bayezid State Library, Istanbul, section of hand-written books and recorded in Catalogue of Veliyuddin Efendi nr.2529. This book was translated in Turkish by a committee under the head of mine and published in 2013.

Ibn Sina systematized this book as he did in the main Great Canon. At the beginning of every section he gave a short information and cut the section into subsections.

Kanûn-u Sagîr consists of ten separate sections. First of all, the being of the human, moulding the body, and the parts of the medical science is told. The pulse is described in details. The basic knowledge related to the organs, the urine, the power of the food and drinks, keeping the health, training the children, management of the pregnant and breastfeeding mothers, from the head to the feet the basic diseases of the regions of the body are summarized.

Keywords: Ibn Sina (Avicenna); Qanun; History of medicine.

Lokman Hekim Journal, 2015;5(1):9-15

Received: 10.11.2014; Accepted: 11.12.2014

Correspondence Author: Kadircan Keskinbora, Bahçeşehir University Medical Faculty, Department of Medical History and Medical Ethics, İstanbul - Türkiye
kadircan.keskinbora@gmail.com

GİRİŞ

Ünlü Türk filozofu İbn Sina (tam adı Ebu ali el-Hüseyin bin Abdullah İbn Sina), 27 Ağustos 980'de, bugünkü Özbekistan sınırları içerisindeki Buhara şehrinin Afşana köyünde dünyaya gelmiştir. Kendisi de bir entelektüel olan babasının sağladığı olanaklara iyi bir eğitim almıştır. Olağanüstü hafızası ve zekâsı da bu konuda ona çok yardımcı olmuştur.¹ On dört yaşına geldiğinde öğretmenlerini geçmeye başlamıştır. On altı yaşında tıbbâ döndü ve bu konudaki bilgileri öğrenmekle kalmayıp yeni tedaviler de geliştirmiştir. On sekiz yaşında "hekim" unvanını elde etmiştir.

İbn Sina, İslam'ın altın çağı olarak bilinen ve Yunanca, Farsça ve Hintçeden eserlerin çevirilerinin yapıldığı yoğun bir şekilde incelendiği dönemde önemli çalışmalar ve yapıtlar gerçekleştirmiştir. Horasan ve Orta Asya'daki Samani Hanedanı ve Batı İnan ile Irak topraklarındaki Büveyhiler bilimsel ve kültürel ilerlemeye çok uygun bir ortam hazırlamışlardır.² el-Razi ve Farabi tıp ve felsefe alanında yenilikler sağlamışlardır. Bu ortamda Kuran ve Hadis çalışmaları çok ilerlemiştir. Felsefe, fıkıh ve kelam çalışmaları İbn Sina ve çağdaşlarıncâ oldukça geliştirilmiştir. İbn Sina, Belh, Hamedan, Horasan, Rey ve İsfahan'daki muhteşem kütüphanelerden yararlanma olanağı elde etmiştir. Bütün Ortaçağ Avrupa'sında felsefenin temel taşlarından birisi olarak kabul edilip "Avicenna" ismi ile ün kazanmıştır.^{1,2}

İbn Sina, çoğu felsefe, din, tıp, fizik, astronomi ve doğa bilimleri ile ilgili olmak üzere birçok bilim dalında kimisi birkaç sayfa, diğer bazıları birkaç ciltten oluşan 270'i aşkın eser yazmıştır. Farsça yazmış olduğu biri (Danışname) dışında eserlerinin hepsi Arapça yazılıdır. O devirde bilim dili Arapça olarak kabul görmüş ve eserlerini Arap diliyle yazmak bilim adamlarının geleneği olmuştur.¹

İbn Sina'nın birbirinden değerli eserleri arasında en hacimli ve en tanınmış olanlarının başında felsefe ağırlıklı el-Şifa ve Tıp Kanunu anlamına gelen el-Kanûn fi't-Tıbb isimli, tamamen bir tıp ansiklopedisi olan beş ciltlik diğer kitabı gelir.³

İbn Sina, el-Kânûn fi't-Tıbb (Canon of Medicine) adlı büyük tıp kitabının kısa bir özeti mahiyetinde, Kanûn-u Sagîr (Küçük Kanun) adıyla bir başka küçük eserini de ayrıca kaleme almıştır.

Bu makalede İbn Sina'nın Türkçeye kazandırılan Küçük Tıp Kanunu (Kanûn-u Sagîr) eseri incelenecektir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Eserin günümüze çok az sayıda intikal etmiş nüshalarından biri, İstanbul, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Yazma Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi Kataloğu 2529 numarada kayıtlıdır (Şekil 1). Bu eser esas alınarak başkanlığında oluşturulan tercüme ekibince, 2013'de Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş ve kitap olarak aynı yılın Haziran'ında Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır.⁴

Şekil 1. Kanûn-u Sagîr (Küçük Kanun)

BULGULAR

Giriş bölümünde insanın yaratılışı, bedeninin oluşması, tıp biliminin kısımları özetle anlatılmış; nabız, idrar, bedenin diğer organlarıyla ilgili temel bilgiler, yiyecek ve içeceklerin güçleri, sağlığı koruma, çocukların eğitimi, hamile ve emzikli kadınların yönlendirilmesi, baş ve baştan başlayıp göğüs sınırına kadar olan bölgenin hastalıkları, göğüs ve göğüsten karına kadar olan bölümün hastalıkları, mide ve sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları hastalıkları, nefes, eklem ağrıları, sıtmalar, bedenin dışındaki arızı hastalıklar, kan verme, zehirli haşeratın sokması konuları özetlenmektedir.

Daha sonra on makaleye ve alt bölümlerinin açıklamasına geçilmektedir.

Birinci Makale

İnsanın yaratılışı, bedeninin oluşması, tıp biliminin kısımları, nabız, idrar ve bedenin diğer organları hakkındadır. Yedi bölüm (bâb)dür.

1. İnsanın yaratılışı,
2. Tek tek parçalardan bedenin oluşumu,
3. Bedenin bileşik (mürekkep) parçalardan oluşumu,
4. Tıp biliminin kısımları ve tanımı, önemi,
5. Damarlarda kan atışı (nabız),
6. İdrar çeşitleri ve
7. Vücudun diğer bölümlerinin tanıtımı

ayrı ayrı bölümlendirerek anlatılmaktadır.

İkinci Makale

Yiyecek ve içeceklerin güçleri / enerjileri hakkındadır. Yirmi bölümden oluşmaktadır:

1. Ekmek ve türleri,
2. Et ve yumurta,
3. Balıklar,
4. Süt ve süt ürünleri (tereyağı, peynir)
5. Baklagiller,
6. Sebzeler
7. Diğer sebzeler
8. Kuru yiyecekler,
9. Yağlar,
10. Kokulu bitkiler (reyahin),
11. Güzel kokular,
12. Giysiler
13. Baharatlar,
14. Sirke, boza, zeytin, turşu ve reçeller,
15. Su, kar ve buz,
16. Şaraplar,
17. Meyve suları (şuruplar),

18. İlaçlardan yapılan içecekler,
19. Haşlama ve kızartmalar,
20. Tatlılar.

Üçüncü Makale

Sağlığı koruma, çocukların eğitimi, hamile ve emzikli kadınların idaresi hakkındadır. On bölümden oluşmaktadır:

1. Spor hareketleri,
2. Hamamda yapılacak işler,
3. Yeme içme,
4. Uyku ve uyanıklık çeşitleri,
5. Cinsel iktidar,
6. Ruhsal davranışlar,
7. Hamilenin yönetimi,
8. Emziren annenin yönetimi,
9. Ergenlik çağına kadar çocuğun yönetimi ve
10. On dört yaştan ömrünün sonuna kadarki yönetimi.

Dördüncü Makale

Baş ve baştan başlayıp göğüs sınırına kadar olan bölgenin hastalıkları hakkındadır. On sekiz bölümden oluşmaktadır:

1. Baş ağrısı, yarım baş ağrısı (migren) ve yüz ağrısı,
2. Ateşli sersam hastalığı,
3. Mâlihûlyâ hastalığı,
4. Sar'a hastalığı,
5. Aşk,
6. Sekte (inme),
7. Felç, uyuşukluk, titreme, yaş kramp / kasılma,
8. Soğuk algınlığı,
9. Ramed (göz iltihabı),
10. Görme zafiyeti ve gözden yaş akması,
11. Kulak ağrıları,
12. Burun ağrıları,
13. Dudak çatlama ları,
14. Dişler, diş etleri ve azı dişleri ağrıları,
15. Ağız sivilceleri,
16. Dişlerin parlatılması ve ağız koku güzelleştirilmesi,
17. Küçük dil, bademcikler ve boğazda meydana gelen şişlikler,
18. Boğazda oluşan yapışık balgam.

Beşinci Makale

Karın sınırına kadar olan göğüs hastalıklarına ilişkin olup dört bölümdür:

1. Öksürük, nezle ve plörezi,
2. Astım,
3. Çarpıntı,
4. Tükürükte kan olması (hemoptizi).

Altıncı Makale

Karın Hastalıkları hakkında olup, on dört bölümden oluşmaktadır:

1. Mide zafiyeti,
2. Mide bulantısı,
3. Kolik,
4. Hıçkırık,
5. İshal,
6. Dizanteri,
7. Kulunç,
8. Karında oluşan kurtlar,
9. Karaciğer ağrıları,
10. Dalak ağrısı,
11. Sarılık,
12. Böbrek hastalıkları,
13. Mesane hastalıkları,
14. Anüs (makat) hastalıkları

Yedinci Makale

Cinsel organlar (tenasül uzuvları) hastalıkları ve cinsel organlar hakkında olup, altı bölümdür:

1. Penis (erkeklik organı) hastalıkları,
2. Mezi ve vedinin çıkışı,
3. Testis (haya) hastalıkları,
4. Fıtık,
5. Uterus (rahim) hastalıkları,
6. Cinsel ilişki.

Sekizinci Makale

Bir bölümden oluşmaktadır:

1. Gut hastalığı,
2. Siyatik ve
3. Eklem ağrıları hakkındadır.

Dokuzuncu Makale

Bedenin üzerinde görülen hastalıklar, yangılar, zehirli haşeratin sokması ve kan alma ile ilgilidir. On altı bölümdür:

1. Saçların hastalığı,
2. Yüzün leke ve çillerden temizlenmesi,
3. Uçuk (herpes) ve mantar,
4. Cildin beyazlaşması,
5. Kaşıntı,
6. Çiçek, kızamık, kurdeşen (ürtiker) ve iltihaplı isilik (impetigo),
7. Siğiller,
8. Çıbanlar,
9. Tırnak etrafında oluşan şişlikler,
10. Topuk ve parmak kenarları/ uçlarında oluşan çatlaklar,
11. Ateş, su ve yağla oluşan yanıklar,
12. Zehirlenmeler,
13. Kan alma,
14. Hacamat (şişe çekme),
15. İshal ve Lavman,
16. Kusma.

Onuncu Makale

Ateşli hastalıklar hakkında olup, yedi bölümdür:

1. Günlük Ateşlenmeler,
2. Her Gün Meydana Gelen Balgam Hıltı Kaynaklı Ateşlenmeler,
3. Aralıklarla Gelen Safra Hıltı Kaynaklı Ateşlenmeler,
4. Bir veya İki Günlük Kara Safra Hıltı Kaynaklı Ateşlenmeler,
5. Vücudu Kaplayan, Kan Hıltı Kaynaklı Ateşlenmeler,
6. Bileşik Ateşlenmeler,
7. Vurucu Ateş.

TARTIŞMA

İbn Sina bu eserinde de büyük Kanun (el-Kânûn fi't Tıbb) kitabında olduğu gibi, konuları sistematize etmiştir. Giriş önsözünden sonra konuları on makale ve onların alt konularına (bâb) ayırarak maddeleriyle birlikte adeta 'İçindekiler' kısmı oluşturmuştur.

El-Kan'un fi't-Tıbb adlı Büyük Kanun kitabı incelenince incelememize konu olan Küçük Kanûn Kitabı ile olan benzerlikler anlaşılmaktadır.⁵ Kanûn'daki giriş, içindekiler ve bölümlendirme tarzından her iki kitabın da aynı anlayışla yazıldığı ve aynı kaleminden çıktığı belirgin bir şekilde saptanabilmektedir.⁶

İbn Sina'nın çok geniş ve oldukça büyük miktarda bilgi içeren beş ciltlik el-Kanûn fi't-Tıbb kitabının bütün hekimlerce yeterince dikkatle ve zaman ayırarak okunamayabileceği ihtimaline karşı bu Küçük Kanûn kitabını yazmış olabileceği kanaatindeyim.

İbn Sina Küçük Kanûn kitabında da kısa bir giriş ve içindekiler kısmından sonra, 10 makaleyi sırayla anlatmaya başlamaktadır. Her bir makale için kısa, tanıtıcı birkaç cümlelik açıklamadan sonra alt başlıkları (bölüm-bâb) anlatmaktadır.

Bilgilerin birçoğunun hâlâ geçerli olduğunu saptadığımız eserin yazarı olan İbn Sina'nın o güne kadar aktarılmış, Hind, Çin, Sümer ve Mısır gibi en eski uygarlıkların tıbbi birikimleri, kendisine kadar olan İslam Tıbbi, ayrıca Uygur Tıbbi, Cundişapur Okulu ve Zoro-Astrian öğretilerinin² tamamına hâkim olduğu görülmektedir. Bu geniş çerçevede bütüncül bakışla tıbbin gereklerini ve en önemli özellik olan gözlemi hakkıyla yaptığı anlaşılmalıdır. Bu büyük birikim üzerine kendi gözlem ve deneyimlerini eklemiştir.

Verdiği bilgilerin 1000 yıl önceki olanaklar çerçevesindeki saptamalar olduğu düşünülürse değeri daha da artmaktadır. İbn Sina'nın bir kısım saptamaları, değerlendirmeleri ve bilgileri günümüzde bile, geçerliliğini sürdürmektedir. Buna karşın, çağımızda, bilgi, görüş ve uygulamalarımızın 15-20 yılda bile değişebilmekte olduğunu göz önüne alırsak, bazı eski bilgilerin güncel bilgilerimize göre geçerliğini yitirmesi kaçınılmazdır.

İbn Sina'dan bize gelen bilgiler yalnızca antik değere sahip değildir. İbn Sina'nın tıbbi felsefesi olan "insanı bir bütün olarak değerlendirme" çerçevesinde, kişiye özgü tedavi konusunda onun bize hâlâ ışık tuttuğu ve onu iyi anlarsak bize yol göstermeye devam edeceği gerçeğini fark ederiz.

KAYNAKLAR

1. Goodman L. *Avicenna*. New York: Cornell University Press, 2005:1-25.
2. McGinnis J. *Avicenna*. New York: Oxford University Press, 2010:4-18.
3. Moosavi J. The place of Avicenna in the history of medicine. *Avicenna J Med Biotech* 2009; 1(1): 3-8
4. Keskinbora K. *İbn Sina'nın Küçük Tıp Kanunu* (Kitab El-Kânûn El-Sağir fi't-Tıbb. el-Reis Ebu Ali el Hüseyin İbn Sina El-Buharî). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2013.
5. *The Canon of Medicine of Avicenna*. (Reprinted from the edition 1930, London). New York, AMS Press:1973:v-vii, 25-56.
6. *Avicenna. The Canon of Medicine, volume I*. [translated into English by Bakhtiar L]. Chicago: Kazi Publications; 1999: 4-16.